

ПОСТАТІ

УДК 94:[321:323.22](477.83/.87)ЗУНР"1918/1919"О.Назарук

Лілія БУРАЧОК

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСИПА НАЗРУКА В УРЯДІ ЗУНР

Розглянуто громадсько-політичну та державотворчу діяльність Осипа Назарука в 1918–1919 рр., його участь в антигетьманському повстанні та працю в урядах Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та Української Народної Республіки (УНР). Простежено початок ідейної еволюції О. Назарука від радикалізму до монархізму і клерикалізму.

Ключові слова: Осип Назарук, громадсько-політична діяльність, ЗУНР, УНР.

Осип Назарук, без сумніву, належить до когорти визначних діячів українсько-го національно-політичного відродження та Української революції 1917–1920 рр. Досліджуваний період (1918–1919) став початком його ідейної еволюції від соціалізму до консерватизму і монархізму.

На той час О. Назарук був уже авторитетним громадсько-політичним діячем, популярним журналістом-публіцистом, відомим завдяки своїй активній роботі в радикальній партії, її друкованих органах. Саме як представник від радикальної партії він увійшов до складу окремої політичної комісії¹ Української Національної Ради (УНРади), створеної 18 жовтня 1918 р. у Львові².

З перших днів листопада почалися важкі бої між українськими і польськими військовими підрозділами за м. Львів. 13 листопада 1918 р. було проголошено ЗУНР на чолі з головою УНРади Є. Петрушевичем. Головою уряду нової держави – Тимчасового державного секретаріату – став К. Левицький. За таких умов О. Назарук брав участь у делегації Української Національної Ради під керівництвом Л. Цегельського до польського уряду. На переговорах порушували питання перемир'я між ворожими сторонами³. Проте це не дало бажаного результату, боротьба за Львів тривала. Маючи недостатньо військових сил для протистояння полякам, уряд ЗУНР вирішив скерувати делегацію до Києва – просити Гетьмана Скоропадського надати допомогу. До складу цієї делегації ввійшли О. Назарук та М. Шухевич⁴. «Дня 5 листопада поїхав

¹ Гуцуляк М. Перший листопад 1918 р. на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Зриву / М. Гуцуляк. – Київ: Либідь, 1993. – С. 18.

² Енциклопедія українознавства / під ред. В. Кубійовича. – Мюнхен, 1949. – С. 678.

³ Назарук О. В українській дипломатичній службі в роках 1915–1923 / О. Назарук // Літопис Червоної Калини (Львів). – 1938. – № 10. – С. 5.

⁴ Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1954. – С. 536.

я до Києва з дорученням УНР до Гетьмана П. Скоропадського разом із інженером М. Шухевичем», – писав О. Назарук⁵. Національна Рада просила делегацію домогтися в гетьмана допомоги воєнно-технічними засобами. О. Назарук натомість прагнув прибуття до Львова українських військових частин. На Наддніпрянщині в той час діяв корпус Січових стрільців, сформований із полонених галичан австро-угорської армії. Він міг суттєво вплинути на перебіг українсько-польської війни. Осип Назарук попросив гетьмана відпустити їх у Галичину. Гетьман заявив, що нічого проти не матиме, якщо Січові стрільці нібито «самовільно» перейдуть Збруч й опиняться у Львові. І хоч Український Національний Союз в особі В. Винниченка назвав О. Назарука у справі Січових стрільців зрадником, однак останній усе ж поїхав до Білої Церкви, де в той час перебував корпус Січових стрільців⁶.

12 листопада 1918 р. О. Назарук приїхав зі столиці до Білої Церкви. Саме тоді готувалось антигетьманське повстання на чолі із С. Петлюрою і В. Винниченком. Перед стрільцями постало питання: за ким піти? Йти за Назаруком означало визволяти Львів, за Петлюрою – брати Київ. Для цього скликали Раду, що відбулася 12–18 листопада 1918 р. у м. Біла Церква⁷. О. Назарук запропонував піти на Львів, розповів про тяжкі бої, які точилися там, заявивши стрільцям: «Батьки і матері вас прокленуть, якщо не підете на Львів»⁸.

На Стрілецькій Раді підтримав О. Назарука тільки Р. Сушко, усі інші старшини виступили проти, оскільки вже був підготовлений виступ проти гетьманату. Скоропадський налаштував проти себе Січове стрілецтво та інші прогресивні верстви тогочасного суспільства, заключивши договір про «союз» із Росією, що вів до втрати української державності. 13 листопада 1918 р. Стрілецька Рада відхилила прохання О. Назарука й вирішила всіма стрілецькими силами вирушити на Київ⁹.

Перебуваючи в Білій Церкві, О. Назарук пройнявся антигетьманськими настроями. Дізнавшись про так звану «Федеративну грамоту» П. Скоропадського та про те, що Січові стрільці ухвалили повалити гетьманат, О. Назарук вирішив узяти участь у протигетьманському повстанні. На його рішення вплинули також С. Петлюра і В. Винниченко, з якими Назарук був знайомий. Він сам описує, як формувалися його антигетьманські настрої та визрівало рішення взяти участь у повстанні: «Я брав у тім участь в довір'ї до великоукраїнської інтелігенції та до тих же стрільців, котрих застав уже замотаних у повстанську змову – із обуренням, що гетьман підписав відомий “союз” чи підданство Москві. Але мені здається, що гетьман спирався на росіян ще заки Січові Стрільці виступили проти нього. Напевно не скажу, таке було враження. Не знаючи справи і ситуації та довіряючи особисто знайомим мені С. Петлюрі та В. Винниченку, вмшався в повстання проти Гетьмана»¹⁰.

⁵ Назарук О. За велич нації / О. Назарук // Назарук О. Спогади. – Нью-Йорк, 1955. – С. 53.

⁶ Історія Січових Стрільців: воєнно-історичний нарис. – Київ: Либідь, 1992. – С. 119.

⁷ Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для галицької землі (1918–1938 рр.) / С. Шевчук. – Торонто, 1965. – С. 41.

⁸ Історія Січових Стрільців: воєнно-історичний нарис. – С. 119.

⁹ Там само. – С. 120–121.

¹⁰ Лисяк-Рудницький І. В. Липинський: у 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. – Філадельфія, 1976. – Т. 2. – С. 40.

Так, О. Назарук узяв активну участь у протигетьманському повстанні як член Стрільцької Ради та політичний дорадник окремого загону Січових стрільців, який виніс основний тягар боротьби за Київ. Він був одним з авторів першого, віддрукованого в Білій Церкві маніфесту Директорії про повстання, в якому гетьмана оголосили поза законом. Точніше, власноручно зрєдагував його перший варіант, написаний С. Петлюрою. О. Назарук згадував, що «повикидав найгрубішу лайку та заложив ідейно-політичне оправдання бунту: мовляв, виступаємо проти гетьмана тому, що він згодився на Федерацію України з Московщиною, а ми хочемо зовсім окремої, тобто самостійної держави»¹¹.

Після вступу військ Директорії до Києва й повалення гетьманської влади було створено кабінет міністрів В. Чехівського, куди ввійшов О. Назарук як міністр, керівник Українського телеграфного агентства. У спогадах він підтверджує своє перебування на цій посаді: «Сам одержав я номінацію на шефа Української Телеграфної агенції. Бюро знаходилось на вул. Хрещатик 25»¹². Будучи міністром, О. Назарук виконував обов'язки зв'язкового, з доручення УНР при уряді С. Петлюри сприяв налагодженню стосунків ЗУНР та УНР.

Маючи досвід дипломатичної роботи та знання іноземних мов, О. Назарук неодноразово був перекладачем у переговорах уряду УНР із представниками німецької армії, яка перебувала тоді в Україні.

11 листопада 1918 р. Німеччина підписала акт про перемир'я, що означало повну її капітуляцію. 13 листопада 1918 р. ЦВК РРФСР офіційно заявив про відмову від Брестського миру. Покликаючись на анулювання мирного договору з Німеччиною, заступник секретаря закордонних справ Л. Карахан опублікував циркуляр, з якого випливало, що Раднарком більше не визнає Україну як самостійну державу.

У грудні 1918 р. радянські війська почали наступ на Київ. Уряд Директорії УНР спробував порозумітися з Росією щодо питання державності України, але зазнав невдачі. Більшість в уряді Директорії схилилася до пошуку згоди з Антантою.

Своєю позицією щодо французького десанту, який висадився на Кримському півострові, й вимог його командування українська влада прагнула відразу ж виявити намір не загострювати стосунків і шукати можливостей порозуміння. На кінець січня було вислано до Одеси місію на чолі з О. Грековим для переговорів про конкретні кроки у зв'язку з фактичними військовими діями між Росією та Україною¹³.

Становище УНР дедалі більше погіршувалося, це вплинуло на розходження всередині її уряду. 16 січня 1919 р. скликали нараду уряду, на якій були присутні три делегати від Стрільцької Ради: О. Назарук, А. Мельник, Ю. Чайківський. О. Назарук у своєму виступі зазначив: «Рада С.С. [Січових Стрільців – Л.Б.] постановила оголосити диктатуру. Чи панове міністри погоджуються співпрацювати з нами?»¹⁴. Він запропонував замість Директорії встановити військову диктатуру С. Петлюри, С. Коновальця та А. Мельника. Інші – О. Янко та М. Шаповал – наполягали на

¹¹ Назарук О. За велич нації. – С. 54.

¹² Назарук О. Рік на великій Україні: конспект спогадів з Української революції / О. Назарук. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1978. – С. 83.

¹³ Юрченко Ю. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті / Ю. Юрченко. – Мюнхен, 1971. – С. 250.

¹⁴ Нескорений вогонь віри (збірка на пошану А. Мельника). – Париж, 1971. – С. 65.

встановленні радянської влади. Рада міністрів відмовила і першим, і другим, ухваливши, що справу має вирішувати Трудовий Конгрес¹⁵.

У другій половині січня 1919 р. визріли передумови для політичних переговорів з Антантою. 20 січня було утворено урядову делегацію, до якої входили, крім О. Грекова, міністри О. Назарук і С. Остапенко¹⁶. О. Назарук виконував у цій делегації одночасно функції дипломного діяча і перекладача. Однак переговори якогось реального результату для УНР не принесли.

Тим часом через наступ польських військ урядові структури ЗУНР були змушені переїхати до Тернополя, а згодом до Станіслава. Зовнішня небезпека, яка нависла над двома українськими державами УНР і ЗУНР, призвела до того, що 22 січня 1919 р. було проголошено їхню злуку в одне державне об'єднання – Українську Народну Республіку. Але спроба об'єднання двох українських держав залишилася, по суті, декларацією. Польські війська методично витісняли адміністрацію ЗУНР із західноукраїнських земель. Радянські війська з протилежного боку посилювали наступ і 5 лютого 1919 р. захопили столицю УНР – м. Київ.

Уряд УНР змушений був переїхати до Вінниці, після чого почалися переговори з Антантою, спрямовані на досягнення негайної угоди про спільну боротьбу проти більшовицької Росії. Французьке командування висунуло ультимативні вимоги реорганізувати уряд УНР і саму Директорію, вилучити з її складу представників соціалістичних партій, реорганізувати армію й підпорядкувати її союзному командуванню. У цих умовах С. Петлюра заявив, що припиняє своє членство в соціал-демократичній партії. В. Винниченко передав повноваження голови Директорії С. Петлюрі й виїхав за кордон. Голова уряду В. Чехівський подав у відставку. Було створено новий, несоціалістичний кабінет міністрів. Його головою став С. Остапенко, прихильник Антанти. До кабінету запросили правих та поміркованих діячів: І. Огієнка, Є. Архипенка, О. Шаповала та інших, від галицьких діячів – О. Назарука.

В уряді Остапенка О. Назарук зайняв посаду керівника управління преси і пропаганди¹⁷. У зв'язку із цим він згадував: «Тоді доручено мені місце шефа Нової інституції»¹⁸. Перебуваючи на цій посаді, громадський діяч інформує про події на фронтах редакцію органу армії УНР – «Ставка»¹⁹.

У березні–квітні 1919 р. О. Назарук відвідав Галичину, де вперше зустрівся з В. Липинським, одним з ідеологів гетьманського уряду. Їхнє знайомство перетворилося згодом на особисту дружбу й політичне побратимство. Проте в політичних стосунках між О. Назаруком і В. Липинським із самого початку були посіяні приховані зерна майбутніх розходжень, які врешті призвели до відкритого конфлікту²⁰.

¹⁵ Нескорений вогонь віри (збірка на пошану А. Мельника). – Париж, 1971. – С. 250.

¹⁶ Юрченко Ю. Українсько-російські стосунки після 1917 р. ... – С. 250.

¹⁷ Винниченко В. Відродження нації: у 3 т. / В. Винниченко. – Київ; Відень, 1920. – Т. 3. – С. 277.

¹⁸ Назарук О. Рік на великій Україні... – С. 86.

¹⁹ Кедрин І. Життя, події, люди: спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1976. – С. 75.

²⁰ Лисяк-Рудницький І. В. Липинський. – Т. 2. – С. 40.

Під тиском радянських військ навесні 1919 р. С. Петлюра та уряд УНР змушені були відступати з Вінниці до Жмеринки, а потім до Проскурова і Рівного. На початку травня вони евакуювалися в Радзивилів.

Тим часом добре вишколена й споряджена Францією армія польського генерала Ю. Галлера з'явилася в Галичині. За короткий час було придушено організований опір військ ЗУНР на Холмщині. У середині травня 1919 р. поляки здобули міста Станіслав і Луцьк.

Літо та осінь 1919 р. належать до найбухливішого періоду в житті О. Назарука. Демісіонувавши в червні 1919 р. з уряду УНР, він очолив керівництво Пресової Квартири Української Галицької Армії (УГА). Про цю подію так пише у своїх спогадах: «Дня 6 червня 1919 року одержав я від генерала Павленка усне доручення (потім письмове) обняти Пресову Квартиру Галицької Армії»²¹. Під тиском польських збройних сил 15–16 липня УГА переходить за р. Збруч. Відділ УНРади і Державний Секретаріат передали Є. Петрушевичу всю повноту влади й наділили його диктаторськими повноваженнями. Є. Петрушевич створив новий західноукраїнський уряд, куди О. Назарук увійшов як уповноважений (керівник) преси і пропаганди²².

Упродовж кількох місяців, від липня до листопада 1919 р., обидва українські уряди – Наддніпрянський і Галицький – перебували в Кам'янці-Подільському. У цей час О. Назарук належав до найближчих співробітників і радників Є. Петрушевича. Він редагував орган уряду та армії – газету «Стрілець». Завдяки своїй офіційній позиції і темпераменту О. Назарук став головним речником галицької сторони в тодішніх гострих суперечках між галицькими й наддніпрянськими державними проводами²³.

У Кам'янці-Подільському громадський діяч брав участь у численних засіданнях Уряду Уповноважених Диктатора, куди, крім нього, входили С. Витвицький, С. Голубович, І. Мирон²⁴. Водночас О. Назарук у цей період активно відвідує засідання радикальної партії. На одному з таких засідань (початок листопада 1919 р.) він висунув план об'єднання радикальної партії з партією есерів²⁵. Проте його не вдалося реалізувати.

Саме тоді відбувалися спроби створити певну ідеологічну базу можливого порозуміння з так званим білим російським рухом. Вони знайшли відгомін у деяких колах галицького громадянства й виходили із припущення можливості погодження України з Росією на ґрунті спільності їхніх національних і державних інтересів, тобто побудови стосунків обох країн на політичній і правовій базі Переяславського договору 1654 р. К. Левицький запропонував замислитись над питанням можливої конфедерації України з майбутньою нерадянською Росією. Подібні думки висловлював і О. Назарук у газеті «Стрілець».

²¹ Лисяк-Рудницький І. В. Липинський. – Т. 2. – С. 109.

²² Назарук О. Рік на великій Україні... – С. 86.

²³ Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – С. 40.

²⁴ Лисяк-Рудницький І. В. Липинський. – Т. 2. – С. 134.

²⁵ Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях. – С. 40.

У листопаді 1919 р. О. Назарук разом з оточенням Є. Петрушевича поїхав до Відня, що став осередком західноукраїнського уряду²⁶. Під час їхнього переходу через Дністер О. Назарук вів переговори від уряду ЗУНР з королем Румунії. Із цього приводу він згадує: «16 листопада 1919 року згодилися Румуни перевести нас через р. Дністер у Бессарабію, яка вже була під охороною військ».

1919 р. виявився плідним і у творчій діяльності О. Назарука. Він написав низку статей та фейлетонів для газети «Стрілець», яку в той час редагував. Уже після переходу УГА за р. Збруч Пресова Квартира видала в Кам'янці-Подільському за редакцією О. Назарука кільканадцять випусків «Бібліотеки Стрільця». Того ж року в Кам'янці-Подільському виходять дві книги О. Назарука: «Про політичні партії» і «Рік на Великій Україні». Останній твір – автобіографічний нарис, в якому автор описав свою політичну діяльність, починаючи від поїздки з делегацією ЗУНР до П. Скоропадського і закінчуючи переправою через р. Дністер на шляху еміграції з України у Відень. Багато уваги автор приділив висвітленню ідейно-політичної ситуації в Україні в 1915–1919 рр.

У досліджуваній нами період (1918–1919) О. Назарук загалом ще стояв на позиціях радикальної партії, брав активну участь в її діяльності. Членом цієї партії О. Назарук залишився й надалі (він був членом закордонної групи УРП, яка підтримувала диктатуру Є. Петрушевича (1920–1921))²⁷. Проте вже тоді розпочалась еволюція його політичних поглядів, пов'язана з розчаруванням Директорією, що дуже яскраво відобразилось у його спогадах «Рік на Великій Україні».

Неспроможність Директорії утримати в країні порядок викликала в О. Назарука розчарування демократично-республіканською і соціалістичною системою УНР та зневіру в державотворчу здатність її вождів. Досвід революційного часу переконав його в необхідності сильної влади, зосередженої в руках однієї людини. Це був початок ідейної еволюції О. Назарука, який через декілька років став на гетьманські, монархічні та клерикальні позиції.

Отже, О. Назарук виступав на суспільно-політичній арені України першої половини ХХ ст. як активний, непересічний діяч, який прагнув здобуття української державності. Незважаючи на те, що часто змінював свої світоглядні позиції навколо проблем суспільно-політичного життя, шляхів розв'язання українського питання, увійшов в історію України як знаний політик, фаховий журналіст і публіцист. Досі вагомим залишається внесок О. Назарука в історію української суспільно-політичної думки як чільного ідеолога монархізму, католицизму, консерватизму.

Liliia Burachok. State-building activities of Osyp Nazaruk in the ZUNR government

The article deals with the socio-political and state-building activities of Osyp Nazaruk in 1918–1919, his participation in the anti-Hetman uprising, and tasks in the ZUNR and UNR governments. The beginning of the ideological evolution of O. Nazaruk from radicalism to monarchism and clericalism is analyzed.

Keywords: Osyp Nazaruk, socio-political activity, ZUNR, UNR.

²⁶ Назарук О. Рік на великій Україні... – С. 87.

²⁷ Кедрин І. Життя, події, люди... – С. 38.